

‘दुविधा’ उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिको
स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्ष (२०५८-२०६०) को दसौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी :

भीमप्रसाद घिमिरे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

२०६३

मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसमा नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको ऐच्छिक दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी श्री भीमप्रसाद घिमिरेले 'द्विधा' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले परिश्रमपूर्वक तयार गर्नुभएको यस शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु । यसको मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६३/ /

शंकर सुब्बा

(सह-प्राध्यापक)

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

भीमप्रसाद घिमिरेद्वारा तयार गरिएको यो 'दुविधा' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन नामक शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

.....

शंकर सुब्बा
शोधनिर्देशक

.....

हरिप्रसाद पराजुली
विभागीय प्रमुख

.....

प्रा.लालानाथ सुवेदी
बाह्य परीक्षक

कृतज्ञता-ज्ञापन

उपन्यासकार ध्रुवचन्द्र गौतमको 'दुविधा' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययनसम्बन्धी प्रस्तुत शोधपत्र मैले रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु शंकर सुब्बाको कुशल निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । उहाँको आफ्नो कार्य व्यस्तता हुँदा-हुँदै पनि मेरो उत्साह बढाउँदै गर्नुभएको कुशल निर्देशनले नै यो कार्य सम्पन्न हुन सकेको हो । शोधकार्य जस्तो गम्भीर विषय लेखनमा आएका विभिन्न सैद्धान्तिक, प्राविधिक, व्यावहारिक समस्याहरूलाई सहजठङ्गले समाधान तथा निर्देशन गरिदिनु भएकोमा म उहाँलाई हार्दिक कृतज्ञता-ज्ञापन गर्दछु । कृतिपरक अध्ययन जस्तो महत्त्वपूर्ण विषयमा शोधपत्र लेखनका निम्ति अनुमति दिने विभागीय प्रमुख तथा श्रद्धेय गुरु श्री हरि प्रसाद पराजुलीज्यूप्रति म कृतज्ञता-ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्यमा मलाई उचित सर-सल्लाह तथा प्रेरणा थपिदिने मेरा आदरणीय गुरु श्री राजेन्द्र सुवेदीज्यूको प्रशंसा नगरी रहन सकिदैन । यसै गरी मलाई प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रूपले सहयोग र हौसला दिने नेपाली विभागका गुरुहरू प्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधकार्य चाडै सम्पन्न गर्नका लागि मलाई बारम्बार घचघच्य्याई रहनु हुने मेरा दाजु-भाउजू श्री कृष्णप्रसाद भट्टराई तथा रीता भट्टराई प्रति आभार व्यक्त गर्दछु । मलाई पटक-पटक हौसला बढाई दिने कोटेश्वर सरस्वती मा.वि. का सहकर्मी पुष्पराज कुँवर, शशीकला गजुरेल, सुरेशचन्द्र न्यौपाने लगायतका साथीहरूलाई हृदयदेखि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधपत्र एकल प्रयासले मात्र सम्पन्न गर्न कठिन हुने भएकाले विभिन्न साथी संगतीहरूको सद्भावनापूर्ण सहयोग आवश्यक हुन्छ, त्यसका लागि मलाई अप्ठ्यारो परेको ठाउँ र अल्मलिएका कुरा मिलाउन सहयोग गर्ने मेरा सहपाठीहरू सरोज पौडेल, थामप्रसाद लुइटेल, खगेन्द्र पौडेललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

शोधकार्यका लागि आवश्यक पर्ने पत्र-पत्रिका, पुस्तक तथा विविध रचनाहरू उपलब्ध गराई सहयोग गर्ने त्रिभुवन विश्वविद्यालय केन्द्रीय पुस्तकालय, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस पुस्तकालय, कान्तिपुर पब्लिकेसन तथा नेपाल भारत सांस्कृतिक केन्द्र पुस्तकालयप्रति पनि आभारी छु ।

यस शोधपत्रलाई शुद्ध टड्कन गर्न सहयोग पुर्याउने हिमाल बुक्स एन्ड स्टेसनर्सका श्री कालीप्रसाद दाहाल र दिनेश अर्याललाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष प्रस्तुत गर्दछु ।

.....
भीमप्रसाद घिमिरे
रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पसमा नेपाली विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको ऐच्छिक दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी श्री भीमप्रसाद घिमिरेले 'दुविधा' उपन्यासको कृतिपरक अध्ययन शीर्षकको यो शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो । उहाँले परिश्रमपूर्वक तयार गर्नुभएको यस शोधपत्रप्रति म सन्तुष्ट छु । यसको मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण समितिसमक्ष सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६३/ /

.....
शंकर सुब्बा

(सह-प्राध्यापक)

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

विषयसूची

परिच्छेद - एक शोधपरिचय

१.	शोधशीर्षक	१
२.	शोधको प्रयोजन	१
३.	विषय-परिचय	१
४.	समस्या कथन	१
५.	शोधको उद्देश्य	२
६.	पूर्वकार्यको समीक्षा	२
७.	शोधको औचित्य	४
८.	शोधविधि	४
९.	शोधक्षेत्रको सीमाङ्कन	४
१०.	शोधको रूपरेखा	४

परिच्छेद - दुई

गौतमको साहित्यिक व्यक्तित्व र रचनाधर्मिताको परिचय		५-३५
२.१	गौतमको साहित्यिक व्यक्तित्व	५
२.१.१	पृष्ठभूमि	५
२.१.२	प्रेरणा	६
२.१.३	गौतमको सृजनशीलताका विविध पक्षहरू	७
२.१.३.१	उपन्यासकार	८
२.१.३.२	कथाकार	९
२.१.३.३	नाटक तथा एकाङ्कीकार	९
२.१.३.४	कवि तथा गीतकार	१०
२.१.३.५	निबन्धकार	१०
२.१.३.६	लेखक तथा चिन्तक	११
२.१.३.७	कलाका अन्य विविध पक्षहरू	११
२.२	ध्रुवचन्द्र गौतमको औपन्यासिक यात्राको चरण विभाजन	११
२.२.१	पूर्व चरण	१२

२.२.२	उत्तर चरण	१३
२.३	ध्रुवचन्द्र गौतमको औपन्यासिक प्रवृत्ति	१८
२.३.१	विसङ्गतिवादी प्रवृत्ति	१८
२.३.२	अस्तित्ववादी प्रवृत्ति	१९
२.३.३	आलोचनात्मक यथार्थवादी प्रवृत्ति	२०
२.३.४	प्रकृतवादी प्रवृत्ति	२१
२.३.५	भय, आतङ्क र सन्त्रासात्मक प्रवृत्ति	२२
२.३.६	स्वैरकल्पनात्मक प्रवृत्ति	२३
२.३.७	प्रयोगवादी प्रवृत्ति	२४
२.३.८	भाषाशैलीगत प्रवृत्ति	२५
२.३.९	श्यामव्यङ्ग्यका प्रयोक्ता	२६
२.३.१०	मिथक एवम् बिम्बप्रतीकको प्रवृत्ति	२६
२.४	योगदान तथा मूल्याङ्कन	२७

परिच्छेद - तीन

आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासक्रममा 'दुविधा' उपन्यास ३६-४२

३.१	दुविधा उपन्यासको युगीन पृष्ठभूमि	३६
३.१.१	राजनैतिक अवस्था	३६
३.१.२	आर्थिक अवस्था	३७
३.१.३	सामाजिक अवस्था	३७
३.१.४	शैक्षिक अवस्था	३९
३.२	आधुनिक नेपाली उपन्यासको विकासमा दुविधा	३९

परिच्छेद - चार

औपन्यासिक तत्त्वका आधारमा 'दुविधा' उपन्यासको अध्ययन ४३-९४

४.१	औपन्यासिक तत्त्व	४३
४.१.१	उद्देश्य	४३
४.१.२	शीर्षकविधान	४४
४.१.३	कथावस्तु	४५
४.१.४	कथानकको वस्तुचयन	४७
४.१.५	चरित्र-चित्रण	४८
४.१.६	दृष्टिविन्दु	४९

४.१.७	परिवेश	५१
४.१.८	सारवस्तु	५४
४.१.९	भाषाशैली	५६
४.१.१०	द्वन्द्व	५९
४.१.११.	बिम्ब तथा प्रतीक	५९
४.१.१२.	संवाद	६१
४.२.	संरचना	६२
४.२.१	बाह्य संरचना	६३
४.२.२	परिच्छेद संरचना	६४
४.२.३	आन्तरिक संरचना	८५
४.२.४.	पात्र संरचना	८६

परिच्छेद - पाँच

'दुविधा' उपन्यासको प्रवृत्तिगत अध्ययन ९५-१०३

५.१	सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्ति	९५
५.२	आलोचनात्मक यथार्थवादी प्रवृत्ति	९६
५.३	प्रकृतवादी प्रवृत्ति	९९
५.४	विसङ्गतिवादी प्रवृत्ति	१००
५.५	अस्तित्ववादी प्रवृत्ति	१०२

परिच्छेद - छ

निष्कर्ष	१०४
सन्दर्भसामग्रीसूची	१०९

सङ्क्षिप्त शब्दसूची

	<u>सङ्क्षिप्त रूप</u>	<u>पूर्ण रूप</u>
१.	ई.स.	ईशवीय संवत्
२.	उप.प्रा.	उपप्राध्यापक
३.	क्र.स.	क्रमसङ्ख्या
४.	एम.ए.	मास्टर इन आर्ट्स
५.	चौ.सं.	चौथो संस्करण
६.	काठ.	काठमाडौं
७.	डा.	डाक्टर
८.	तृ.सं.	तृतीय संस्करण
९.	त्रि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
१०.	द्वि.सं.	द्वितीय संस्करण
११.	ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
१२.	प्रा.	प्राध्यापक
१३.	पृ.	पृष्ठ
१४.	वि.सं.	विक्रम संवत्
१५.	सम्पा.	सम्पादक
१६.	सहप्रा.	सहप्राध्यापक